

10. Шарлемань Н.В. Заметки к “Слову о полку Игореве” // Труды Отдела древнерусской литературы. – Л., 1955. – Т. 11.
11. Гогешвили А.А. Почему поют лебеди в “Слове о полку Игореве” // Герменевтика древнерусской литературы. – М., 1998. – Сб. 9.
12. Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – М., 1962. – Т. 2.
13. Звагельський В.Б. Шеломянь у “Слові о полку Ігоревім” // Київська старовина. – 1999. – № 2.
14. Звагельський В.Б. Про шлях Ігоря Сіверського. – Суми, 1999.
15. Рыбаков Б.А. Дон и Донец в “Слове о полку Игореве” // Научные доклады высшей школы. Исторические науки. – М., 1958. – № 1.
16. Кучера М.П., Сухобоков О.В., Беляева С.А. и др. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья. – К., 1984.
17. Миллер Вс. Взгляд на “Слово о полку Игореве”. – М., 1877.
18. Шарлемань Н.В. Из реального комментария к “Слову о полку Игореве” // Труды Отдела древнерусской литературы. – Л., 1948. – Т. 6.
19. Звагельський В. Про географію походів Ігоря Сіверського у Степ // Сіверянський літопис. – 1998. – № 6.
20. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1979. – Т. II; Т. III.
21. Книга Большому Чертежу. – М.; Л., 1950.
22. Беляев И. О сторожевой, станичной и полевой службе на польской Украине Московского государства, до царя Алексея Михайловича // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – М., 1846. – № 4.
23. Звагельський В.Б. Лосицька дорога // Сумська старовина. – 1999. – № V-VI.
24. Приложение // Нерознак В.П. Названия древнерусских городов. – М., 1983.
25. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. IV.
26. Вавричин М., Голько О. Показчик назв об'єктів, відображених на Спеціальній карті України Г. Боплана 1650 р. // Боплан і Україна. – Львів, 1998.
27. Кудряшов К.В. Половецкая степь. – М., 1948.
28. Корінний М.М. Торговельні шляхи Переяславської землі // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – К., 1985. – Вип. 11.
29. Етимологічний словник літописних географічних назв південної Русі. – К., 1985.
30. Самара // Українська Радянська енциклопедія. – К., 1963. – Т. 12.
31. Николаева Т.М. Функционально-смысловая структура антитез и повторов в “Слове о полку Игореве” // “Слово о полку Игореве”. Комплексные исследования. – М., 1988.

Summary

The article is devoted to the analysis of origin of the name and placement of Zaliznyi road and Losytskyi way, their mutual geographical position. The author gives an approval of the thought that Loziye from the “Song of Igor’s Campaign” is the mentioned Losytskyi way.

С.М. Вегерчук

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ФОН УКРАЇНСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ КАРПАТО-ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У XII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

Значну частину писемних свідочств про Карпато-Причорномор'я (Галицьке Понизя), що відносяться до середини і початку другої половини XII ст., надають руські й українські літописи у зв'язку з діяльністю звенигородського князя-ізгоя Івана Ростиславовича Берладника в 1144-1160 рр. Саме його діяльність стимулювала потужну українську колонізацію в ці землі з районів Галицького князівства – бродників, берладників, галицьких вигонців, – і призвела до створення історичного прообразу Козацької держави у Придністров'ї і Подунав'ї – Берладської Січі. Насправді, російські й українські вчені одноголосно вважали бродників і берладників слов'янським населенням, що наближається по своєму способі життя до козацтва. Румунські ж дослідники припускали, що це були “східні романці” [1.-С.81-82]. Останнє дивовижно і, мабуть, курйозно, оскільки загальновизнано, що зазначені групи населення були вихідцями з Галицьких земель, а тому мали споконвічне українське походження. Тому нема рації вдаватися тут у штучну дискусію з цієї проблеми. Спробуємо лише

розглянути наявні в джерелах свідчення про інші народи, що населяли ці землі в XII – першій половині XIII ст., а також про їх політичне становище. Тим самим, у рамках цієї статті, ми намагаємося вивчити лише етнополітичний фон, на якому відбувалася українська колонізація Карпато-Причорноморських земель.

Насамперед, це торкається проблеми про поширення політичного впливу Галицького князівства до понизів Дністра, Дунаю і чорноморського узбережжя. Здавалося б, це питання для аналізованого часу можна вважати вирішеним. Дійсно, літописні повідомлення про галицькі міста, а також інші джерела, що відносяться до другої половини XII і початку XIII ст., дозволяють із достатньою очевидністю судити, що на півдні кордони Галицького князівства досягали низовій Дністра, Дунаю і Причорномор'я. Ця думка в літературі давно стала традиційною і заснована вона на трьох відомих джерелах: грамоті князя Івана Берладника [2.-С.78-87], “Списку міст руських” Воскресенського літопису [3.-С.240] та фрагменті про Ярослава Осмомисла з поеми “Слово о полку Игореве”. Проте, незважаючи на єдність поколінь вчених у цьому питанні, ряд дослідників в останні десятиліття XX ст. поставили цей факт під сумнів. Так, М.Ф. Котляр розмірковує, що ні грамота Івана Берладника (поза залежністю від її істинності), ні “Список міст руських” не свідчать про галицькі кордони. Вони засвідчують лише те, що деякі подунайські міста були населені руським населенням. А це, стверджує вчений, цілком різні речі. Він вважає ці міста, скоріше, болгарськими, оскільки в “Списку міст...” місцеві товари не протиставляються болгарським. Навпаки, вони протиставляються чеським або угорським товарам [4.-С.98].

Тим часом, найвідомішим джерелом, що прямо вказує на галицькі кордони на Дунаї є фрагмент із поеми “Слово о полку Игореве”. Автор “Слова” звертається до галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла: “Галичкы Осмомысле Ярославе! Високо седиши на своемъ златоконаннемъ столе, подперъ гори Угорскыи свои железными плъки, заступивъ королеви путь, затворивъ Дунаю ворота, меча времени чрезъ облаки, суди рядя до Дунаю” [5.-С.12].

Ці свідчення М.Ф. Котляр також бере під сумнів. “Не можна забувати, – пише він, – що “Слово” – це твір художнього, поетичного жанру. Від нього не можна вичікувати документальної точності. А це значить, що не може літературний твір, виступаючи єдиним джерелом, слугувати підставою для тверджень у такому складному питанні, у той час, як інші джерела говорять протилежне” [4.-С.98-99].

Які ж це джерела і про що вони говорять? Насамперед, зазначимо, що “Слово” – не єдиний твір XII ст., що вказує на Дунай як на межу між Візантією і Галицькою Руссю. Так, на підставі фрагменту з твору німецького письменника Готфріда Вітерборзького “Пантеон”, написаного у 1186 р., можна прямо зробити висновок, що прикордонною рікою Візантії та Русі був Дунай. Готфрід пише про сусідство візантійського і руського населення в містах на правому березі Дунаю [6.-С.347]. Виходить, доречно думати, що до 1186 року Дунай був прикордонною рікою Візантії та Галицької Русі.

Що ж стосується тлумачення зазначеного уривка із “Слова о полку Игореве”, те до нашого питання має пряме відношення лише вказівка “затворивъ Дунаю ворота”, або “зачинивъ Дунаю...” в інших списках, що не настільки вже істотно змінює смисл [7.-С.156-157], а також вираз “подпер гори угорські”. Це викликає природну асоціацію, що Ярослав повинний був це зробити “знизу” Карпат, тобто південніше Карпатської улоговини, а не “поверх”, якщо мати на увазі географічне розташування Галицького князівства стосовно Карпат та Угорщини. Тому ми переконані, що в сукупності всі ці дані свідчать про достатньо тривалий політичний вплив Галицького князівства на територіях у низов'ях Дунаю в часи Ярослава Осмомисла.

Здавалося б, таке тлумачення однозначне. За те неоднозначно може тлумачитись сам вислів “ворота Дунаю”. Він може відноситись до різних місцевостей. Так, відомо, що лише єдине у своєму роді, надзвичайно вузьке місце, де Дунай “якби поринеться в гори”, називається із самих найдавніших часів Залізними Воротами. Тут Дунай як би розриває гори і відокремлює Південні Карпати від Балканської Старої Планини. Залізні Ворота фігурують у писемних пам'ятках самої ранньої відомої нам письмової традиції. За всіх часів це був стратегічно найважливіший пункт Південно-Східної Європи. У такому випадку, з огляду на вислови автора “Слова” про “железные полки”, що підпирають гори угорські, та “заступив королеви путь, затворив Дунаю ворота”, молдавські історики припускають, що Ярослав, будучи в перманентному конфлікті з Угорщиною, робив спроби опанувати саме цим найважливішим у регіоні стратегічним пунктом [8].

Проте у контексті всіх наявних свідчень із цим важко погодитися. Добре відомо, що “Залізними воротами” на Дунаї в середні віки називалося не тільки згадане місце. Так іменувалася й відома переправа у низов'ях Дунаю біля теперішніх сіл Орловка та Новосільське Одеської області, навпроти румунського селища Ісакча. Саме ця переправа, що використовувалася з часів походу перського царя Дарія на скіфів, за всіх часів була своєрідним “ключем” до усього Нижнього Дунаю. Саме пізніше таке її найменування збереглося до кінця XIII в. [9.-177-184]. Важко припустити, що автор

“Слова” не був про це інформований. Тому ми вважаємо, що вислів “зачинити Дунаю ворота” відноситься саме до низов’їв Дунаю, і це зовсім не метафора, а реальне географічне поняття, що не має відношення до інших, більш західних дунайських Залізних Воріт. Про інші “ворота” автор “Слова” міг і не знати. Він знав про нижньодунайські “ворота”. Крім того, у “Слові” мова йде про “залізні полки”, а не “ворота”, під котрими природніше за все розуміти саме устя Дунаю. Саме ці території, раніше колонізовані Галицьким князівством, були для нього стратегічно найбільше важливими, оскільки закріплення на них дозволяло з’єднати Дунай з основними галицькими землями.

Всі ці дані про нижньодунайські міста в районі придунайських озер і місці розгалуження Дунаю на рукава ясно свідчать, що придунайські землі, включаючи “Залізні ворота” біля Ісакчі, розглядалися Ярославом як свої володіння. Тому, у досліджуваній час весь район Нижнього Подунав’я і Подністров’я варто вважати “колонізаційним анклавом” Галицького князівства. З погляду історичної типології, така ситуація аж ніяк не унікальна і надзвичайно подібна, наприклад, із станом Олеш’я, Тмутаракані чи Білої Вежі, відірваних від основних руських і українських земель, а також і самої Запорізької Січі, що формально виникла на території Речі Посполитої.

Що стосується земель у центральній частині міжріччя Сірета та Дністра, то їхній політичний статус був куди складнішим. Ці землі на північ від Дунаю – степова і лісостепова область між Карпатами і Дністром були тоді зоною постійних набігів кочівників і тому фактично нікому не належали. Відомо, що друга половина XII ст., особливо його остання чверть, ознаменувалася надзвичайною активністю у регіоні половців [10.-С.54-62]. Кочівники “відрізали” галицький придунайський анклав від основних територій князівства.

Історики давно звернули увагу саме на таке положення ніби “нічийних” земель між Дністром і Карпатами. Тому більшість із них припускають, що межа Галицької землі на півдні проходила у Верхньому Попрутті і Подністров’ї, у районі ріки Ушиця. Прикордонними пунктами, на думку більшості дослідників, були міста та замки Василів, Онут, Бакота, Ушиця, Каліус. Лише один Кучелмін являв собою висунутий у “поле”, до правого берега Дністра, форпост, сторожовий опорний пункт [11.-С.83-93; 12.-С.37-39; 13.-С.184-186; 14; 15.-С.177; 16.-С.169-170; 4.-С.107-109; 18.-Р.77-78; 16.-С.177]. Ми припускаємо, що більш близько до істини є “компромісна” думка про те, що Галицьке князівство на південному сході не мало постійного і твердо зафіксованого кордону [17.-С.177]. Це означає, що галицькі князі ніколи не відмовлялися від своїх претензій на ці території і вважали їх своїми. Звідси і термін – “Галицьке Пониззя” – землі між власне Галицьким князівством та його дунайським анклавом.

У зв’язку з різким зростанням активності половців у Нижньому Подунав’ї та Подністров’ї на кінець XII ст. варто припустити, що до складу галицьких земель наприкінці XII – першої третини XIII ст. постійно могли входити тільки райони на північ від Бельського степу. Про це пише, зокрема, Бартоломій Англіський у першій половині XIII ст. А його співвітчизник і молодший сучасник Роджер Бекон вказує, що Куманія, яка простирається від Дону до Дунаю на заході граничить з Угорщиною і Польщею. У деяких джерелах степова частина Карпато-Причорномор’я іменується частиною Аланії [19.-С.89-98, 212]. Незалежно від назви, ясно, що активність кочівників у степових і лісостепових районах Карпатсько-Причорноморських земель у першій половині XIII ст. була велика, і Галицьке князівство реально контролювати ці землі тоді не могло.

В.П. Шушарін приводить свідчення французького автора, де, у записі під 1221 р. половецька земля розташовується “за Угорщиною і в областях Русі” [17.-С.170]. Певно, усі ці дані відбивають не державну приналежність земель на захід від Дністра, а етнічний обрис населення, що могло знаходитися в зоні політичного панування кочівників.

Непрямою ознакою того, що політичний вплив Галицького князівства наприкінці XII – першій половині XIII ст. до півдня від Бельського степу обмежувалося лише домаганнями, може служити і зросла активність Угорщини по “освоєнню” Східного Прикарпаття. Угорщина також силкується колонізувати ці землі і, для боротьби з половцями, запрошує Тевтонський орден. Після 1223 р., за згодою папської курії, тут засновується спеціальна Половецька єпископія і робляться спроби перехрестити бродників у католиків [20.-С.78-80].

Одночасно, інші джерела дозволяють думати, що навіть у період своєї найбільшої активності половці не контролювали всю територію Карпато-Подністров’я. Очевидець походу одного з монголо-татарських загонів, що рухалися в Угорщину в 1241 р., Рогерій свідчить, що “у північній частині території Молдови містився гірсько-лісистий район, що не належить ні половцям, ні галицьким князям”. Монгольське військо досягло межі Угорщини в районі міста Родна, “пройшовши протягом трьох днів лісами між Руссю і Куманією” [17.-С.171-172].

Дані про етнополітичні обставини на півночі від Дунаю можна винайти і у творах візантійських істориків. Так, Нікіта Хоніат, зокрема, розбирає епізод, що стосується втечі з

Константинополя Андроніка Комніна в 1164 р. В Анхіалі (біля сучасної Варни) він одержує засоби та поводитирів для дороги від своїх прибічників і “відправляється до Галиці”. Але коли “Андронік вважав себе вже поза небезпекою, бо сховався від переслідувачів і досяг краю Галичини, куди він ринувся як у рятівний захисток, тоді ж саме він і попадається у сіті ловців”. Його схопили влахи і повели знову до Константинополя [21.-С.165-166]. Хоча на думку Г.Г. Літавіріна Андронік Комнін у 1164 р. без турбот дістався до Галича, де зустрів теплий прийом з боку князя, а повернувся у Візантію після наполегливих звернень імператора. Загін же влахів його супроводжував і захищав [22.-С.102-103].

Цьому сюжету присвячена немала література. Найбільше дискутується питання про те, на якому березі Дунаю схопили Андроніка влахи (волохи) – на правому “візантійському” або на лівому – “руському”. Ми вважаємо, що приведений уривок про “рятівний захисток” свідчить на користь лівого “руського” берегу Дунаю. Важко собі уявити, щоб Андронік – умілий, досвідчений полководець і дипломат – не знав, кому належать ці землі. Тому ясно, що він був цілком переконаний, що досяг володінь Галицького князівства, знаходячись на лівому березі Дунаю. Хоніат відзначає, що на шляху його з Анхіалу не було інших скільки-небудь значних рік. Це означає, що Андронік, переправившись через Дунай, опинився в межах Галицького придунайського анклав. Як відомо, Андронік був одностайний із галицьким князем і шукав “рятівного захистку” саме у нього. Тоді стає ясным, що вельможного втікача захопив грабіжницький загін влахів, щоб повернути його людям імператора, і, безсумнівно, на цьому “заробити”. На подібних “маргінальних” територіях така практика цілком звичайна. Тому на підставі розглянутого фрагмента з твору Нікити Хоніата, ми можемо зробити висновок, що в 1164 р. галицький князь слабо контролював свій придунайський анклав – у цьому йому заважали влахи і половці, що грабіжничали в центральній частині Карпато-Дністров’я.

Дійсно, галицький придунайський анклав був слабо захищений від кочівників і загонів грабіжників-волоцюг. Про це свідчить звістка іншого візантійського історика Іоанна Кінама про обставини походу імператора Мануїла I Комніна в 1148 р. проти половців на лівий берег Дунаю. Імператор дізнався, що половці на правому візантійському березі пограбували декілька провінцій, узяли “важливе місто” Демнічик і переправилися назад на лівий берег ріки, де неподалік і поставили свій табір. Імператор вирішив завдати раптового удару по табору половців, переправився через Дунай за допомогою легких човнів-однодеревків місцевих жителів, у тому числі й з міста Демнічик. Але, рухаючись далі, уже на лівому березі, Мануїл змушений був переправитися ще через дві судноплавні ріки. Після переправи Мануїл із військом “подолавши досить значний простір, дійшли аж до гори Тенуорм, що лежить біля меж землі тавроскіфської”. Тут візантійці настигли половців і розгромили їх. Частина половців загинула, частина – потрапила в полон, а частина врятувалася “завдяки швидкості коней і лісистим горам, що тягнуться там у множині” [23.-С.101-104; 22.-С.101-102].

Спробуємо визначитися з географією цих подій. Мануїл переправився через Дунай, а потім ще через дві ріки, потім пройшов довгою рівниною до гори, що знаходилася біля галицької границі. Це означає, що Мануїл від Дунаю рухався на північ, перетнув Прут і Бирлад – ліву притоку Сірета. Інші варіанти навряд чи можливі. Відповідає повідомленню Кінама і ландшафт – “лісисті гори ...у множині” – звичайний у Східному Прикарпатті, це безкінечна череда високих пагорбів, що поростили лісом.

У назві “важливого міста”, розграбованого половцями на правому березі Дунаю, – Демнічика, – можна визнати знамените слов’янське місто Дицін (або Дцін, Дичін, Вичін, Дисіна) руських літописів, а також грецьких, арабських, італійських джерел. Після майже столітніх дискусій про його можливе розташування, прийнято вважати, що він знаходився в районі сучасних міст Галацу і Рені, у місці розгалуження Дунаю на протоки [24.-С.44-46]. У такому випадку, переправа через Дунай біля Ісакчі була до нього найближчою. Втім, ймовірне ототожнення Демнічика і Диціна саме по собі не є доказом у нашому припущенні про місце, де відбулися події, описані Кінамом. Нам здається, що воно лише логічно доповнює усе вищевикладене.

Отже, на підставі аналізу приведеного фрагмента, ми можемо з упевненістю припускати, що в 1148 р. кордони Галицького князівства формально досягали Дунаю, тобто тих меж, на які вказують руські літописи, “Слово” і більшість інших джерел. Проте, в реальності це був лише придунайський галицький анклав. Північніше Дунаю, у межиріччя Пруту та Дністра, ці землі контролювалися куди слабше через постійну присутність тут кочівників. Ми бачимо, що візантійці подолали великий шлях на конях – переправа через дві ріки, велика за протяжністю рівнина – перед тим, як вони досягли меж, реально контрольованих Галицьким князівством. При цьому Кінам нічого не повідомляє про місцеве осіле населення у придунайських степах. Створюється враження, що воно дійсно було дуже малочисельним у даному регіоні в аналізований час. Таке враження підтверджується й археологічно. Свобода, з якою половці поводитися на дунайському лівобережжі, наочно демонструє їх майже

повну владу над цим регіоном і повну беззахисність його нечисельного населення. Саме ж Галицьке князівство постійно зберігало політичні претензії на ці землі, намагалося з'єднати свої основні, спокоєні землі зі слов'янським придунайським анклавом.

Приведемо ще одну звістку Іоанн Кінама, яка, на нашу думку, узгоджується з висловленими міркуваннями.

У 1166 р. під час чергової візантійсько-угорської війни імператор Мануїл I Комнін розділив перед походом свої війська на дві частини. Одне військо, що очолював царевич Олексій, “повинно було нібито показати Гунам (угорцям – С.В.), що хочуть напасти на них знову із старих, звичайних військових пунктів”. Інше військо, очолюване Ватацем, повинно було “зайти з іншого боку ...вторгнутися в землі Гунів із місць, що лежали біля так званого Евксінського Понту, відкіля ніхто ніколи, із перших сторіч, не нападав на них. Отже Олексій з одним римським військом прийшов до Дунаю і, ніби готуючись тут до переправи, навів на Гунів страх; а Ватац вторгся у гунську землю із зазначених місць і, нещадно спустошуючи та руйнуючи все, що попадалося, змертвив багато людей і не менше взяв у полон, ...та повернувся до царя. Але цар, бажаючи завдати ворогам ще й повторний удар, знову вислав проти них військо і наказав напасти з гірських височин на приналежну Гунам Тавроскіфію. Воно, у нетривалий час, пододало шлях у декілька десятків миль, по місцях непрохідних і країнах безлюдних, вторглося у землю Гунів і, нападаючи на дуже багатолюдні села, захопили велику кількість здобичі, змертвило багато народу, а ще більше взяло в полон...” [23.-С.288-290].

Вказівка на те, що Олексій, відволікаючи увагу угорців, готувався до переправи через Дунай у традиційному при нападах місці (Сербія), а Ватац – із так званого Евксінського Понту, робить достатньо обгрунтованою думку, що Ватац під свого походу пройшов від причорноморського устя Дунаю через Карпато-Дністровські землі.

Він переправлявся через Дунай, очевидно, в низов'ї у районі все тієї ж переправи біля Ісакчі (Новіодунум) – біля тих самих “Залізних воріт”. Цікава вказівка Кінама, що з цих місць ніхто не нападав на угорців із перших сторіч. Мається на увазі, звичайно, із часу перебування угорців у Карпато-Дунайському просторі та їхніх давніх боїв із болгарами й печенігами. Візантії учинили, можливо, навіть два переходи через Карпато-Дністровські землі, оскільки під Тавроскіфією, що належала угорцям, логічніше усього бачити територію сучасного Закарпаття. Важко визначити, через які карпатські перевали проходило військо Ватацу, проникаючи у Трансільванію. Візантії, як видно, проходили через центральну частину Пруто-Дністров'я, що була самою небезпечною для пересування – тут могли себе впевнено почувати лише значні військові підрозділи – у 1166 р. тут явно господарювала половецько-грабіжницька вольниця. Відзначимо, що свідчення Кінама цілком відповідають даним Нікіти Хоніата, що відносяться до 1164 року.

Ми намагалися розглянути та порівняти свідчення різноманітних письмових джерел про етнополітичну історію населення Карпато-Причорноморських земель, тобто Галицького Пониззя у XII – першій половині XIII ст. Ми свідомо виносимо за рамки даної статті інформацію про українське населення краю – берладників, бродників і галицьких вигонців. Вивчення кожної із цих груп заслуговує окремих спеціальних робіт.

Отже, на нашу думку, огляд усіх наведених свідчень показує, що до середини XII в. та пізніше Галицьке князівство достатньо міцно закріпилося в низов'ях Дунаю і Дністра, створивши там своєрідний анклав, типологічно подібний з Олеш'ям, Білою Вежею або Тмутараканню. Центральна ж частина Карпато-Дністров'я та степове Придунав'я, які періодично займалися кочовищами половців, контролювалися Галицьким князівством украй слабо. Але воно постійно зберігало на них політичні претензії. Саме ці землі і стали Галицьким Пониззем – територією, на яку була спрямована українська колонізація. Таке прагнення могло бути забезпечене лише демографічно, і у цьому сенсі бродники, берладники і галицькі вигонці можуть зважатися лише першопрохідниками. Проте саме їхнє проникнення в ці землі і спроби їх освоєння створили реальні передумови української колонізації, породили саме історико-географічне поняття – “Галицьке Пониззя”.

Джерела та література

1. Мохов Н.А. Молдавия эпохи феодализма. – Кишинев, 1964.
2. Дашкевич Н.П. Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Сборник статей по истории права, посвященный М.Ф. Владимирскому-Буданову. – К., 1904.
3. Полное собрание русских летописей. Т. VII. Летопись по Воскресенскому списку. – СПб., 1908.
4. Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси XI-XIII вв. – К., 1985.
5. “Слово о плъку Игореве” // Энциклопедия “Слова о полку Игореве”: В 5 т. – СПб., 1995. – Т. 1.

6. Латиноязычные источники по истории древней Руси: Германия. Середина XII – середина XIII в. – М.; Л., 1990.
7. Творогов О.В. “Бремя” // Энциклопедия “Слова о полку Игореве в пяти томах. – СПб., 1995. – Т. 1.
8. Рабинович р.А. Карпато-Днестровские земли во второй половине IX–первой половине XIII в. – Автореф. дисс... канд. истор. наук. – СПб., 1996.
9. Добролюбский А.О., Руссев Н.Д. Кочевое и оседлое население Северо-Западного Причерноморья в X-XIV вв. // Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья. – К., 1986.
10. Добролюбский А.О. Кочевники Северо-Западного Причерноморья в эпоху средневековья. – К., 1986.
11. Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года (Преимущественно по летописям). – К., 1883.
12. Батюшков П.Н. Бессарабия. Историческое описание. – СПб., 1892.
13. Середонин С.М. Историческая география. Лекции, читанные в Императорском Петроградском Археологическом Институте. – Пг., 1916.
14. Насонов Н.А. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства. – М., 1951.
15. Раппопорт П.А. Военное зодчество западнорусских земель X-XIV вв. // МИА. – М., 1967. – № 140.
16. Шушарин В.П. Этническая история Восточного Прикарпатья XI-XII вв. // Становление раннефеодальных славянских государств. Материалы научной сессии польских и советских историков. – К., 1972.
17. Spinei V. Moldova in the 10th-14th Centuries. – Bucuresti, 1986.
18. Матузова В.И. Английские средневековые источники IX-XIII вв. (тексты, перевод, комментарий). – М., 1979.
19. История Венгрии. – М., 1971. – Т. 1.
20. Никиты Хониата История со времен царствования Иоанна Комнина. Т. I (1118-1185) // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии. – СПб., 1860.
21. Литаврин Г.Г. Влахи византийских источников X-XIII вв. // Юго-Восточная Европа в средние века. – Кишинев, 1972.
22. Киннам Иоанн. Краткое обозрение царствования Иоанна и Мануила Комнинов (1118-1180) // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии. – СПб., 1859.
23. Коновалова И.Г. Арабские источники XII–XIV вв. по истории Карпато-Днестровских земель // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1990 года. – М., 1991.

Summary

In the article on the basis of the complex analysis of set of written sources about a history of Carpath Black Sea Region region in XII - first half XIII centuries is described the extraordinary complexity of ethno-political conditions in these territories. Simultaneously is shown the intensive penetration of the slavic Ukrainian population in Territories between the rivers of a Prut and Dniest, and also for Danube, where subsequently was formed “The Bottom part of Galich” (“Galitskoe Poniz’e”).

П.М. Кулаковський

ЦЕРКОВНІ СТРУКТУРИ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ ЗА ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (1618 – 1648)

У 1618 р. внаслідок укладення Деулінського перемир'я частина сіверських земель, що протягом попереднього століття перебувала у складі Московської держави, була приєднана до Речі Посполитої. Перед урядом останньої повставало цілий ряд досить складних завдань, без вирішення яких про закріплення приєднаних територій у складі Польсько-Литовської держави не могло бути й мови. Серед таких завдань, безперечно, було й питання перебудови на сіверських землях церковних стосунків. Закріплення тут привілейованого становища православної церкви, що відверто орієнтувалася на Москву, не входило, та й не могло входити, в плани керівництва Речі Посполитої. У цій державі, починаючи з кінця XVI ст., вівся планомірний наступ на православну церкву як шляхом